

V. TEMES

1. CIUTADANIA

[Els infants] acostumen a ser ignorats com a ciutadans o concebuts des d'un punt de vista adultocèntric com a ciutadans del futur en lloc de ser-ho com a ciutadans del present.

Brian Howe

Les múltiples dimensions del concepte actual de ciutadania

En un sentit estrictament legal, un ciutadà és l'habitant d'un Estat on les lleis protegeixen els drets civils i polítics de les persones, que alhora tenen uns deures recíprocs amb aquest Estat: obeir les lleis del país, contribuir a les despeses comunes i defensar el país en cas de ser atacat.

Ciutadania és diferent de *nacionalitat* o *identificació ètnica*; en aquest context, els dos últims termes són sinònims d'agrupacions basades en comunitats culturals o lingüístiques; la majoria dels estats europeus estan formats per diverses nacionalitats, però alhora persones amb la mateixa nacionalitat viuen en països veïns. Mentre que *Estat* és una entitat **política** i **geopolítica**, *nació* és una entitat **ètnica** i/o **cultural**.

Actualment, *ciutadania* va més enllà de la mera relació entre les persones i l'Estat, reflexa una dimensió no només legal, pel que fa a drets i deures civils i polítics, sinó també una de psicològica i social. Ésser ciutadà és part de la nostra identitat, d'aquesta manera ens preocupem de la comunitat perquè en som part, esperem que els altres també se'n preocupin i que junts aconseguim el bé comú per a la nostra comunitat.

En aquest sentit més ampli, la *ciutadania* no és simplement un procés de socialització, sinó que a més implica sentiments d'identitat, pertinença, inclusió, participació i compromís social. Com a part de la comunitat, el ciutadà pot influenciar-la, participar en el seu desenvolupament i contribuir al seu benestar, per això el ciutadà és tant un *receptor* de drets i deures com un *actor* que participa en un grup del qual se sent part. En aquest sentit tots els ciutadans i les ciutadanes són iguals en dignitat.

ASSOCIACIÓ D'EDUCADORS EN DRETS HUMANS
Impressió amb finalitat educativa descarregada
des del web aheadedu.org/PetitCompass

REFLEXIÓ: *A banda del vot, quines altres formes d'implicació o participació són a l'abast dels ciutadans i les ciutadanes comuns? Com se'ls pot motivar a participar?*

Concepcions històriques i actuals de ciutadania

L'evolució històrica del concepte de ciutadania ajuda a explicar-ne les múltiples dimensions.

Una de les primeres concepcions de ciutadania la trobem en les ciutats-estat de la Grècia antiga, on *ciutadans* eren aquells que tenien dret a participar en els afers de l'Estat. Tot i així, només un petit percentatge de la població era considerat com a ciutadans: els esclaus i les dones eren simples súbdits i els forasters en quedaven tots exclosos. Per a aquells homes lliures que tenien el privilegi de ser ciutadans, el *civisme* o la qualitat de ser *bon ciutadà* era un valor important i és aquesta tradició la que va donar lloc a l'èmfasi en els deures que la condició de ciutadania imposava als ciutadans.

L'associació dels conceptes de *ciutadania* i *identitat nacional* va sorgir al segle XIX, mentre emergien estats-nació arreu d'Europa i la condició legal de ciutadà anava sovint lligada a un estat-nació, fins i tot si diverses ètnies vivien en un mateix territori. La relació entre ciutadania i patriotisme es va consolidar durant aquest període.

La **visió liberal de ciutadania**, originada a la Revolució Francesa, va emfatitzar la importància que tots els ciutadans tinguessin drets i el compromís amb una constitució, més que amb una ètnia. A mesura que més persones adquiriren el dret a vot, augmentava el nombre de persones que gaudien de justícia i drets polítics.

Al segle XX, els partidaris de la **ciutadania social** van anar més lluny i van establir que els ciutadans havien de poder gaudir dels drets civils i polítics de l'Estat. L'increment de l'estat del benestar durant el darrer segle és degut en gran mesura a pensadors que defensaren que els drets dels ciutadans havien d'incloure la seva manutenció i les condicions laborals.

Ciutadania avui dia té diversos significats complementaris i relacionats entre si:

Ciutadania Activa implica treballar cap a la millora de la nostra comunitat a través de participació econòmica, servei públic, treball voluntari i altres esforços per millorar les condicions de vida de tots els membres de la comunitat.

Ciutadania Europea s'entén de diverses maneres. El Tractat de Maastricht de la Unió Europea (UE) va establir que els ciutadans d'estats pertanyents a la UE adquirissin progressivament els drets i deures de la Unió, així com dels seus propis estats. Aquests drets garantien als ciutadans de la UE llibertat de moviment i el dret de residència dins del territori dels estats membres, i el dret a votar i presentar-se com a candidat a eleccions del Parlament Europeu. Tot i així, no podem dir que existeixi actualment una «societat europea» de la mateixa manera que tenim una societat grega o una de txeca. La ciutadania europea en aquests moments és en un punt intermedi entre la realitat tangible i un ideal llunyà. «Una concepció ideal de la ciutadania europea estaria basada en els valors de la democràcia, els drets humans i la justícia social.»¹ La ciutadania europea proporciona un important sentit de pertinença a múltiples sistemes de valors: als drets humans, a una nacionalitat, a una ètnia, a una comunitat local, a una família, a un grup ideològic, etcètera. Aquest sistema de pertinences divers i dinàmic de la ciutadania europea no s'oposa a cap identitat nacional, sinó que és inclusiu i funciona en l'àmbit local.

Ciutadania global és un concepte que va sorgir recentment de la idea que tothom és un ciutadà del planeta, però des d'un punt de vista legal no existeix. «La ciutadania global vol fer entendre la necessitat de combatre la injustícia i la desigualtat i de tenir el desig i la capacitat de treballar activament per aconseguir-ho. Es tracta de considerar la Terra com a valuosa i única i salvaguardar el futur per a aquells

que vinguin després de nosaltres. La *ciudadania global* és compatible amb qualsevol altra concepció de ciutadania; és una manera de pensar i un compromís que marca una diferència.»²

Com que el terme *ciudadà/ana* o *ciudadania* té moltes interpretacions i l'estat-nació no és un concepte necessàriament rellevant en una Europa multicultural, el Consell d'Europa fa servir el terme *ciudadà/ana* com a «persona coexistent en una societat». En comptes d'estat-nació, la paraula *comunitat* reflexa millor l'entorn local, regional i internacional on viu un individu.

REFLEXIÓ: *Com entens tu personalment la paraula ciutadania? Quin hauria de ser el criteri per ser ciutadà o ciutadana en un món cada cop més mòbil i multicultural? A la teva societat, qui hauria de gaudir dels drets de ciutadania?*

Actualment, la majoria de persones entén la noció de ciutadania incloent-hi elements de tots aquests conceptes, tot i que en diferents proporcions, ja que alguns emfatitzen els deures de la ciutadania mentre que d'altres en destaquen els drets. Per alguns, el patriotisme és de gran importància i està relacionat amb un sol estat, mentre que d'altres tenen una noció més àmplia de què significa ciutadania.

Els infants com a ciutadans

Molts països havien considerat els infants propietat dels seus pares per llei. Tot i que la *patria potestas*, que donava al pare dret absolut sobre els seus fills –fins i tot de mort o vida–, fa molt que va desaparèixer, en alguns països encara queden restes d'aquesta interpretació tradicional; els infants són «no ciutadans» o «preciutadans» d'una societat. Així com la Convenció sobre els drets de l'infant reconeix els drets del pare i la mare sobre la custòdia, educació i representació dels seus fills (articles 5 i 18), també introdueix el principi d'**interès superior de l'infant**, que estableix uns límits entre els drets dels pares i l'interès dels seus fills (article 3).

D'acord amb Brian Howe, advocat canadenc de drets dels infants, tot i que els infants són legalment ciutadans de naixement o per naturalització, sovint no són tractats o reconeguts com a tals. «Acostumen a ser ignorats com a ciutadans o concebuts des d'un punt de vista adultocèntric com a ciutadans del futur enlloc de ser-ho com a ciutadans del present.»³ Howe identifica dues causes principals d'aquesta actitud: la dependència econòmica dels infants i la immaduresa psicològica. Destaca que no es nega la ciutadania a altres grups econòmicament dependents, com els pares i mares que es dediquen a la llar, jubilats, estudiants universitaris, o persones adultes amb discapacitats. Conclou que els infants tenen el dret a la ciutadania, ja que «la ciutadania es basa en la inclusió, no en la dependència econòmica».

REFLEXIÓ: *Els infants són realment ciutadans? O són simplement «preciutadans» o futurs ciutadans?*

Efectivament, als infants els falta el desenvolupament cognitiu, la maduresa i l'autocontrol dels adults, però, tot i així, viuen un procés vital constant i el desenvolupament cognitiu augmenta quan els nens i les nenes són tractats amb respecte i se'ls proporciona oportunitats adequades a la seva edat per estimular la seva autonomia i participació com a ciutadans.

D'acord amb les lleis nacionals i amb la Declaració universal dels drets humans (DUDH), els infants tenen drets i responsabilitats similars als dels adults, però també tenen una condició de ciutadania diferent: la Convenció sobre els drets de l'infant (CDI) reconeix la necessitat dels infants de **protecció** (davant d'abusos, tracte negligent, explotació econòmica i sexual, etc.), **provisió** (per satisfer necessitats bàsiques, com ara assistència sanitària, seguretat social o un nivell de vida de qualitat, així com del dret a un nom, identitat i nacionalitat) i **participació** en totes les decisions que els afectin directament. Aquests drets s'han d'exercir d'acord amb el desenvolupament progressiu de les capacitats de l'infant, com passa amb les seves responsabilitats com a ciutadà. D'altra banda, els infants, com els adults, han

ASSOCIACIÓ D'EDUCADORS EN DRETS HUMANS
 Impressió amb finalitat educativa descarregada
 des del web aheadedu.org/PetitCompass

de respectar els drets de les altres persones i obeir la llei, però els seus nivells de responsabilitat i compromís legal estan diferenciats per l'edat. Si voleu llegir més sobre l'aplicació d'aquest principi al dret de participació, vegeu el Tema 10, «Participació».

REFLEXIÓ: *Quines formes de participació ciutadana són possibles i apropiades per als infants?*

Reptes per a la ciutadania

A l'Europa actual hi ha diversos fenòmens socials que desafien el model tradicional de ciutadania, per exemple, en alguns indrets hi ha conflictes ètnics i nacionalismes emergents que impedeixen la formació de noves formes de ciutadania. A més, els alts nivells de migració actual, el sorgiment de noves formes d'identitat col·lectives per a algunes minories ètniques que antigament havien estat reprimides, els reclams per a un augment de l'autonomia personal i noves formes d'igualtat, fan difícil la comprensió del concepte de ciutadania. L'afebliment de la cohesió social, la solidaritat entre les persones i la creixent desconfiança en les institucions polítiques tradicionals requereixen un constant replantejament i una major rellevància de l'educació per a una ciutadania democràtica.

Educació per a una ciutadania democràtica

L'Educació per a una ciutadania democràtica fa referència a un procés formatiu que busca assegurar que infants i joves esdevinguin ciutadans actius i responsables, capaços i preparats per contribuir al benestar de la societat on viuen. Els tres objectius de l'educació per a una ciutadania democràtica són 1) proporcionar educació política: coneixement de les institucions cíviques i polítiques i dels problemes socials; 2) desenvolupar habilitats necessàries com pensament crític, cooperació i escolta activa; i 3) promoure valors i actituds que portin a una participació activa i a un compromís amb la vida en comunitat. Aquest plantejament complex diferencia l'educació per a una ciutadania democràtica de l'educació cívica i ciutadana tradicional, que es basa en proporcionar coneixements i se centra en la lleialtat i les responsabilitats.

Des del 1997, el Consell d'Europa du a terme un projecte sobre educació per a una ciutadania democràtica. Aquest programa fa anàlisis i pautes polítiques sobre aquestes qüestions i compila material pedagògic i exemples de bones pràctiques. El 2002 el Comitè de Ministres del Consell va aprovar una recomanació que demanava als governs fer de l'educació per a una ciutadania democràtica una prioritat objectiva en les reformes de la seva política educativa.⁴

Actualment, es para especial atenció a fomentar la participació dels infants mitjançant la creació d'oportunitats perquè nens i nenes participin en el seu propi procés educatiu. El Consell d'Europa va dur a terme un programa per promoure els drets dels infants i la protecció dels menors davant la violència anomenat «Construir una Europa per i amb els infants», entre els anys 2006 i 2008.

La millor manera d'educar els infants en ciutadania activa és proporcionar-los oportunitats per practicar la participació activa en el seu propi entorn. Poden aprendre sobre els seus drets i responsabilitats i gaudir de la competència de contribuir a les decisions a casa, a l'escola, a esplais i organitzacions locals. Amb aquests rols els infants també experimenten la pertinença múltiple i la naturalesa complexa i dinàmica de la ciutadania.

Instruments importants de defensa dels drets humans

Consell d'Europa

A la Recomanació del Comitè de Ministres Rec(2002)12 sobre l'educació per a una ciutadania democràtica s'exposa que «l'educació per a una ciutadania democràtica és fonamental en les principals tasques per promoció d'una societat lliure, tolerant i justa». El Consell d'Europa, a més, contempla la rica diversitat cultural europea com un element molt valuós basat en una concepció comuna dels drets humans, l'estat de dret i la democràcia. El Consell entén el concepte de ciutadania en termes amplis: «Un ciutadà pot ser descrit com a “persona coexistent en una societat”... Però, com que l'estat-nació ja no és l'únic focus de l'autoritat, hi ha hagut la necessitat de desenvolupar una visió més holística del concepte». La ciutadania «implica qüestions relacionades amb els drets i els deures, així com idees d'igualtat, diversitat i justícia social... També ha d'incloure el ventall d'accions que en ser realitzades per un individu creen un impacte en la vida de la comunitat (local, nacional, regional i internacional)...».⁵

Diversos articles del Conveni europeu de drets humans garanteixen drets relacionats amb l'exercici efectiu de la ciutadania: dret a la llibertat i a la seguretat (article 5), llibertat de pensament, consciència i religió (article 9), llibertat d'expressió (article 10), llibertat de reunió i associació pacífiques (article 11) o dret a l'educació (article 2 del Protocol núm. 1). El Conveni cultural europeu exposa a l'article 1 que un estat membre «prendrà les mesures adequades per salvaguardar i fomentar el desenvolupament de la seva contribució nacional al patrimoni cultural comú d'Europa».

Les Nacions Unides

La **Declaració universal dels drets humans** no fa servir la paraula *ciutadà/ana* o *ciutadania*, però sí que fa referència a la nacionalitat d'una persona. A l'article 15 estableix que «Tota persona té dret a una nacionalitat. Ningú no serà privat arbitràriament de la seva nacionalitat, ni del dret de canviar de nacionalitat.»

A l'article 29 de la DUDH també s'hi admet que el dret a ciutadania implica igualment responsabilitat i que la condició de ciutadà no és només un estatus legal, sinó que alhora té un valor psicològic i social:

«Tota persona té deures envers la comunitat, ja que només en aquesta li és possible el lliure i ple desenvolupament de la seva personalitat.»

La **Convenció sobre els drets de l'infant** també tracta la noció de nacionalitat i a l'article 7 garanteix a l'infant el dret a adquirir una nacionalitat i protecció perquè no n'hi manqui una. A l'article 8 s'hi reconeix paral·lelament la importància de la nacionalitat pel que fa a la identitat i responsabilitza els governs a «respectar el dret de l'infant de preservar la seva identitat, incloent-hi la nacionalitat».

La noció de ciutadania a la CDI va força més enllà del que és estrictament legal, ja que inclou molts drets garantits als adults en documents previs, com ara el Conveni europeu o dos dels Pactes europeus i emfatitza que, a més dels adults, els infants també tenen el dret a participar en tots els àmbits de la vida de la seva comunitat, com a aspecte important de la seva condició de ciutadans:

- Article 9: dret a participar en els processos relacionats amb la seva tutela i custòdia.
- Article 12: dret a participar en la presa de totes aquelles decisions que afectin el menor.
- Article 13: dret a expressar opinions i adquirir i donar informació.
- Article 14: dret a tenir opinió en qüestions de pensament, consciència i religió.
- Article 15: dret a associar-se.
- Article 23: dret dels infants amb discapacitats físiques o mentals a una participació activa dins la comunitat.
- Article 30: dret de les minories o persones d'origen indígena a participar la seva comunitat, així com a la resta de la societat.
- Article 31: dret a participar plenament a la vida cultural i artística.

Vegeu també el Tema 10, «Participació».

Recursos d'utilitat

- *Council of Europe Actions to Promote Children's Rights to Protection from All Forms of Violence*: UNICEF, Centre de Recerca Innocenti, Florència, Itàlia, 2005.
- *Children's and Young People's Preparation Seminar of the Launching Conference 'Building a Europe with and for Children'*, Informe Final: Consell d'Europa, 2006.
- *Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship, Based in the rights and Responsibilities of Citizens*, Comitè de Ministres: Consell d'Europa, 1999.
- GITTINS, Chris, *Violence reduction in Schools – How to make a difference*: Consell d'Europa, 2006.
- GOLLOB, Rolf; Krapf, Peter, *Exploring Children's Rights: Nine Short Projects for Primary Level*, DGIV/EDU/CIT (2006): Consell d'Europa, 2007. <<http://www.unicef-icdc.org/publications>>
- HOWE, Brian, 'Citizenship Education for Child Citizens', *Canadian and International Education Journal*, vol. 34, no.1: 2005, p. 42-49.
- O'SHEA, Karen, *Developing a shared understanding, a glossary of terms for education for democratic citizenship*, DGIV/EDU/CIT (2003) 29: Estrasburg, França, Consell d'Europa, <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/Glossaire_ECD_en.pdf>
- RAMBERG, Ingrid, *Citizenship Matters: the participation of young women and minorities in Euro-Med youth projects, Informe del seminari*: Council of Europe Publishing, 2005.
- TORNEY-PURTA, Judith et al., *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen*: Associació Internacional per l'Avaluació del Rendiment Educatiu, Amsterdam, 2001.
- *Under Construction: Citizenship, Youth and Europe*, T-Kit on European Citizenship: Consell d'Europa, 2003.
- *Violence against Children in Europe, A preliminary review of research*: UNICEF, Centre de Recerca Innocenti, Florència, Itàlia, 2005. Research Centre, Florence, 2005.

Pàgines web d'utilitat

- Droits Partagés: des droits de l'homme aux droits de l'enfant: <<http://www.droitspartages.net/>>
- Citizenship Foundation: <<http://www.citizenshipfoundation.org.uk>>
- Oxfam Cool planet for teachers on global citizenship: <<http://www.oxfam.org.uk>>
- Programa «Building a Europe for and with Children»: <<http://www.coe.int/children>>
- UNICEF, Centre de Recerca Innocenti: <<http://www.unicef-irc.org/publications/>>
- Educació per a la ciutadania. Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament: <http://www.edu365.cat/eso/muds/ed_ciutadania/activitats.htm>

Referències

- 1 *Under construction, Citizenship, Youth and Europe*, T-kit núm. 7, Consell d'Europa, 2003, p. 34.
- 2 *Global Citizenship, Cool Planet for Teachers*: <<http://www.oxfam.org.uk/coolplanet/teachers/globciti/index.htm>>
- 3 HOWE, Brian, «Citizenship Education for Child Citizens», *Canadian and International Education Journal*, vol. 34, núm. 1: 2005, p. 44.
- 4 Recomanació Rec(2002)12 del Comitè de Ministres als estats membres sobre educació per a una ciutadania democràtica.
- 5 O'SHEA, Karen, *Development of a shared understanding: A glossary of terms for education for democratic citizenship*: Consell d'Europa, DGIV/EDU/CIT (2003)29, p. 8.

